

ЮЛІЯ БРАЇЛКО

ORCID: 0000-0001-5203-7479

(Полтава) (Poltava)

Place of work: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

Email: santie@ukr.net

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТОПОНОМАСТИКИ В КІНЦІ 1940-Х – НА ПОЧАТКУ 1980-Х РР.

У статті проаналізовано розвиток української літературної топономастики в кінці 1940-х – на початку 1980-х рр., пов'язаний з іменами таких учених, як І. Огієнко, П. Феденко, Я. Рудницький, І. Герус-Тарнавецька, М. Фененко, Ю. Карпенко, К. Галас, Н. Миронюк, В. Чабаненко, З. Франко та ін. Установлено, що цьому етапові властивий посилений інтерес до творчості Т. Шевченка, хоча в полі зору лінгвістів перебували й художні тексти інших українських письменників (І. Котляревського, С. Руданського, І. Франка, О. Кобилянської, М. Рильського, І. Драча, О. Гончара й ін.), а також фольклорні зразки.

Ключові слова: українська літературна топономастика; українська літературна ономастика; топонім; географічна власна назва; онім; власна назва.

В українській лінгвістиці протягом останніх десятиліть виокремилася потужна галузь досліджень – літературна ономастика, розвинута передусім у трьох напрямках – літературній антропономастиці, літературній топономастиці й літературній теономастиці. Історія цієї галузі перебувала в полі зору науковців (див., напр.: (Мельник, 1999, с. 8-16; Можарова, 2019, с. 11-20; Корнієнко, 2014; Горбач, 2017, с. 32-33; Корнієнко, & Свистуха, 2019) та ін.). Водночас у мовознавстві бракує праць, присвячених стратифікованому вивченню еволюції української літературної ономастики, тому актуальність дослідження не викликає сумнівів.

Метою статті є висвітлення другого етапу розвитку української літературної топономастики (кінець 1940-х – початок 1980-х рр.).

Генеza української літературної топономастики та її первинний період розвитку (1861–1919 рр.) пов'язані з іменами таких учених, як Ф. Буслаєв, М. Костомаров, І. Ягич, М. Сумцов, З. Кузеля, В. Барвінський, В. Щепотьєв (див. про це нашу розвідку (Браїлко, 2018), у якій доведено, що саме цим напрямом започаткована українська літературна ономастика).

Після тридцятирічної перерви науковий інтерес до топонімії в українських художніх текстах [далі ХТ – Ю. Б.] поновлюється. Наступний етап розвитку цього напрямку літературної ономастики пов'язаний насамперед із вивченням творчості Тараса Шевченка (кін. 1940-х – 1960-ті рр.). Велику частину таких студій здійснили вчені в діаспорі.

У різноаспектних лінгвістичних працях виняткову увагу було приділено такій проблематиці топонімів у ХТ Т. Шевченка:

а) акцентуаційна, фонетична та граматична дублетність топоніма *Україна* та деяких інших (статті П. Феденка «Наша національна назва у Шевченка», що побачила світ 1949 року в Авгсбурзі (див. про неї: (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 8)), і Я. Рудницького «З Шевченкового назовництва» (Рудницький, 1960), робота І. Огієнка «Наша літературна мова», (Огієнко, 2010), тези К. Галаса «Топоніми в “Тайдамаках” Т. Г. Шевченка» (Галас, 1964);

б) кількісні параметри топонімів: «<...> В. С. Ващенко в монографії *Мова Тараса Шевченка* [Харків, 1963 – Ю. Б.], подаючи перелік випадків уживання поодиноких слів у творах Шевченка, принагідно подає й загальну кількість імен людей та назв річок. Згадуючи тут частоту вживання назв у творах Шевченка, не можна не звернути уваги на цифри, подані при кожному реєстровому слові в *Словнику мови Шевченка* [Київ, 1964 – Ю. Б.], які стосуються також назв» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 10);

в) стилістичні функції топонімів (згадані вище тези К. Галаса «Топоніми в “Гайдамаках” Т. Г. Шевченка» (Галас, 1964); монографія І. Герус-Тарнавецької «Назовництво в поетичному творі» (Герус-Тарнавецька, 1966). Побіжно на стилістику назв *Дніпро* й *Дунай* звернув увагу й В. Ващенко, порівнявши її у фольклорних зразках і поезіях Т. Шевченка (Ващенко, 1963, с. 23-24).

Зазначимо, що І. Огієнко, висвітлюючи проблематику літературної норми, у кількох параграфах згаданої вище праці¹⁾ аналізує історію вжитку граматичних форм в *Україні / на Україні* на прикладі текстів не тільки Т. Шевченка, але й П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки, О. Стороженка, П. Куліша, Марка Вовчка, І. Нечуя-Левицького. Так само і Я. Рудницький у роботі «Слово й назва “Україна”» (Рудницький, 1951), досліджуючи з-поміж іншого семантику оніма *Україна* в діяхронії, ілюструє свої твердження прикладами з народних пісень, поезії К. Саковича, Т. Шевченка. А ось його розвідка «З Шевченкового назовництва» безпосередньо стосується літературної ономастики. Пишучи «про важливість дослідів над Шевченковою антропо- й топонімією», Я. Рудницький надає «напрямі для таких дослідів, нав'язуючи до своєї типології функції назв у літературному творі» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 10). За його спостереженнями, географічні назви («назви, зв'язані з тереном акції» (Рудницький, 1960, с. 193)) належать до чотирьох основних груп у творчості поета (інші три – «назви, що характеризують героїв»; «назви, зв'язані з історичними постатями»; «назви, стилізовані відповідно до потреб контексту» (там само)).

У 60-х рр. окремі проблеми літературної топономастики було обговорено на конференціях та висвітлено у відповідних збірниках наукових статей або тез. Увагу лінгвістів привернули географічні назви не лише в «Гайдамаках» Т. Г. Шевченка (Галас, 1964), але й у народнопоетичних творах (Рак Л. «З топоніміки українських народних дум та історичних пісень» (Рак, 1962)), ХТ О. Кобилянської (Карпенко Ю. «Функції топонімічних назв у творах О. Ю. Кобилянської (До питання про топонімічну стилістику)» (Карпенко, 1963) і «Топоніміка художнього тексту (На матеріалі повісті О. Ю. Кобилянської «В неділю рано зілля копала»)» (Карпенко, 1964)).

Незважаючи на стислий формат наукового жанру тез, тогочасні дослідники зробили вдалі, на наш погляд, спроби функційних класифікацій топонімів у аналізованих творах, накресливши шляхи розвою літературної топономастики. Зокрема, Ю. Карпенко вирізнив «топоніми заднього плану, топоніми-статисти, які, не локалізуючи події, лише служать одним із засобів пов'язання їх з дійсністю», і топоніми переднього плану, які стосуються місця дії (Карпенко, 1963, с. 59). К. Галас звернув увагу на вжиток власних географічних назв у «звичайному» та художньо-образному значеннях, «з «художньо-емоціональною функцією» (Галас, 1964, с. 94). Також, за

¹⁾ 7. Це Польща й Москва створили залежницьке «на Україні»; 9. «По старих пам'ятках часто маємо «в Україні»; 10. Вираз «в Україні» в Шевченка; 11. Час забути недержавницьку форму «на Україні» (Огієнко, 2010, с. 219-227).

його спостереженнями, «у небагатьох випадках топоніми виступають символами певних понять; художня функція їх зумовлена традиційним розумінням контексту, в якому вони виступають» (там само). Ю. Карпенко чіткіше визначив функції цих одиниць у ХТ. Ідеться про «стилістичну, або виразову, і номінативну, або називну, власне топонімічну функцію. Якщо перша з них властива, за деякими спеціальними винятками, лише художнім текстам, то друга не відрізняється від функціонування топонімів у мові взагалі» (Карпенко, 1964, с. 77).

Помітним явищем у мовознавстві мала би стати монографія М. Фененка «Топоніміка України в творчості Тараса Шевченка» (Київ, 1965), однак неусвідомлення специфіки літературної ономастики (Мельник, 1999, с. 11), фактична відсутність аналізу художньо-стилістичних функцій онімів, подеколи термінологічна плутанина спричинили несхвальну оцінку науковців²⁾. Попри все, «незважаючи на деякі недоліки, зокрема методологічного порядку, праця Фененка заслуговує на увагу, головню багатством топонімічного матеріалу українських земель» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 11). На наш погляд, безперечним набутком автора монографії є не стільки «дбайливий опис» (Мельник, 1999, с. 11) українських географічних назв у поетичних і прозових творах Т. Шевченка, залучення квантитативного методу, епізодичні зауваги про стилістичні засоби введення топонімів у контекст, скільки виокремлення цілого підрозділу, у якому звернено увагу на «дуже оригінальний художній прийом. Це – спеціальне, навмисне скупчення, нагромадження топонімів з метою *сугестії* [курсив автора – Ю. Б.] – створення, посилення, навіяння певних образних уявлень, цілих картин, що повинні особливо впливати на сприймання, на психіку читача» (Фененко, 1965, с. 66).

М. Фененко також побіжно висвітлив традиції вживання топонімів у літературних і фольклорних текстах дошевченківського періоду («Слові о полку Ігоревім», окремих дум та історичних піснях, творчості І. Котляревського). І якщо топоніміка давніх творів уже мала своїх дослідників (Ф. Буслаєва, М. Костомарова, М. Сумцова й ін. (див. (Браїлко, 2018))), то аналіз географічних назв у ХТ зачинателя нової української літератури був здійснений уперше. «Топоніміка України кількісно представлена в творчості Котляревського досить скромно. <...> маємо щось до 30 українських топонімів, згадуваних разів 80. <...> рішуче переважають назви міст, сіл і містечок Полтавщини (23), на які припадає переважна більшість випадків ужитку (до 65). <...> Як же тут не говорити про локальний характер української топоніміки у Котляревського?» (Фененко, 1965, с. 12). Ще одне цікаве (хоча з погляду лінгвістичної методології й невиправдане) спостереження науковця: «Згадуючи зрідка козацькі полки, Гетьманщину, Січ, навіть Сагайдачного з Дорошенком, Котляревський, проте, ні разу не спом'янув термін "Україна". Викорінюючи старанно його, царизм за життя Котляревського скасував навіть "Слободско-Украинскую губернію" (на початку ХІХ ст.). З боку Котляревського, який таки був офіційною особою, це була обережність. Поступово зникає з ужитку природний термін, такий звичний і усталений і вдома, і за кордоном з ХVІ–ХVІІ ст. І потрібна була титанічна постать, щоб повернути великому народові, своїй батьківщині законне історичне ім'я.

Такою постаттю був Тарас Шевченко» (Фененко, 1965, с. 13).

²⁾ Так само оцінено повідомлення «З топоніміки українських народних дум та історичних пісень» (Рак, 1962), що радше є параметризованим за кількістю вживань показником географічних назв, які до того ж невмотивовано диференційовано на топоніми й гідроніми.

Додамо, що неувага до великого шару літератури дошевченківської доби зумовила хибне твердження М. Фененка про зникнення з ужитку оніма *Україна* та його відродження Т. Шевченком. Запереченням цієї думки можуть стати, зокрема, непоодинокі приклади функціонування хороніма в ранніх творах українських романтиків, як-от: *України діти*. / *Вели в оковах перекопські хани; А в Україні ще серед нічи* / *Виходит з хмари лицар*; / <...> / *Може не буде кому згадати, / Може і діжду колись...* / *Но ти, Вкраїно, ти мені мати, / Ще і за гробом приснисть!* (Т. Падура, 1827); *Хто, як стрілка із майдану, / Вихрем мчитьсь за Україну?* (Л. Боровиковський, вірш написано до 1834 р.); *Вернисть, вінку із барвінку, / Приплинь к береженьку! / Вернисть, милий, з України, / Пристань ко серденьку!..* / <...> / *В Україні на могилі / Зацвіла калина, / Там лежить твій козаченько, / Бідна сиротина!* (Я. Головацький, 1837); *Ходім, коню, в чужиноньку / Думучку думати, / Ходім, коню, на Україноньку / Степами блукати* (М. Шашкевич, 1837).

Найвагомим здобутком української літературної топономастики аналізованого періоду вважаємо згадану вище монографію І. Герус-Тарнавецької – результат роботи над докторською дисертацією, захищеною 1966 р. в Українському вільному університеті (м. Мюнхен, Німеччина). Вивчаючи «поетичне назовництво й його стилістичну функцію» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 11) головню на матеріалі Шевченкової поезії, дослідниця опрацювала й ХТ різних українських та зарубіжних письменників. Зокрема, для розуміння стилістичних особливостей географічних власних назв було здійснено спроби їхнього порівняльного аналізу в поетичному мовленні Т. Шевченка, І. Котляревського, С. Руданського, М. Рильського, І. Драча, О. Пушкіна, А. Міцкевича, що дало «уявлення про культурно-історичні горизонти поетів, так як і про конкретні об'єкти їх поетичної творчості» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 13).

Хоча наведені в роботі класифікації онімів, їхніх функцій та й сам опис результатів дослідження мають суттєві методологічні хиби, І. Герус-Тарнавецька, поза всяким сумнівом, зробила вагомий внесок у розбудову української літературної топономастики й узагалі української літературної ономастики. Зокрема, новаторським був її підхід до диференціації власних назв на такі групи (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 13):

1) історичне назовництво («зумовлене інтересом поетів до історії» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 14));

2) топо- і географія та її назовництво (використовуване «з метою конкретизації, певного посилення враження, образу, поетичної думки» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 13), це друга за чисельністю група назв у поезії (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 130));

3) біблійні назви;

4) міфологічні назви;

5) «назви адаптовані авторами для поодиноких персонажів (зокрема побутові)» («Крім антропонімів знаходимо ще в нашому матеріалі приклади інших побутових назв, а саме – назви свят і постів» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 14));

6) інші назви («криптоніми, ономастичні субститути та факультативні назви» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 15)).

На жаль, відсутність єдиного уніфікованого критерію спричинює труднощі уналежнення того чи того оніма до певної групи (наприклад, бібліїзму *Голгофа*, який водночас називає реальний географічний об'єкт, чи топоніма *Жовті Води* – носія історичної інформації), що внеможливує подальше застосування цієї класифікації.

Більш удаю, на нашу думку, була спроба розмежувати літературні оніми за їхньою стилістичною функційністю на значущі назви та назви, стилізовані відповідно до потреб контексту (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 16). Значущі назви авторка диференціювала на «а) назви релевантні до літературного персонажу, характеризуючі; б) назви релевантні до осіб і подій в часі (*couleur historique*); в) назви зв'язані з місцем акції (*couleur lokale*)» (там само). До групи б почасти віднесено топоніми – «назви, що відображають певну ситуацію, або локалізують дію в часі, тобто історичні назви» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 31): *Корсунь, Суботів, Переяслав, Батурин, Берестечко, Бердичів, Москва, Сейм, Сула, Влтава, Фінляндія* та ін. Зауважимо, що обраний принцип класифікації індивідуальний стосовно топонімів, які в узусі однозначно сприймаються як історизми і топоніми, чия історична інформація потребує актуалізації в контексті.

В окрему підгрупу «релевантних до осіб і подій в часі» значущих назв вичленувано т. зв. «алегоричні субститути»: наприклад, у поемі Т. Шевченка «Неофіти» топонім *Україна* «локалізує напрям, куди то б його пламенне слово повинно понестися та де розбудити поневолений народ» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 45); *Сибір* «символізує каторгу, й разом з тим, тут він її локалізує, чим наштовхує читача на аналогію з сучасністю в Росії» (там само); *Іудея, Голгофа* «визначають самі головні моменти з життя Христа. Тут і переслідування, тут і страждання і мученицька смерть» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 46).

Основна функція назв групи в, і топонімів також, – «це локалізація дії в просторі» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 54): «При їх допомозі поети відтворюють потрібний їм локальний кольорит, надають події реалістичної точності, або уживають їх як мальовничий елемент у поетичних пейзажних малюнках <...>» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 132). «Правда, у шевченковому *Кобзарі* та в поезії взагалі, більшість цих назв навантажена подвійною, а то й потрійною функцією. Тоді нераз секундарна функція переважає й назва виконує функцію історизму чи стає символом якоїсь ситуації чи стану» (Герус-Тарнавецька, 1966, с. 54-55), – зауважує дослідниця, уперше в українському мовознавстві вказуючи не на дво-, а на поліфункційність власних географічних назв у поетичному тексті.

Крім іншого, І. Герус-Тарнавецька зупиняється на проблемах фоностилістики топонімів (римування, анафори, рефрени, алітерації), їхніх акцентуаційних, граматичних і структурних змін, апелятивізації тощо. Безперечно, такий комплексний підхід до визначення ролі й місця географічних (і загалом власних) назв у художньому дискурсі суттєво випередив тогочасний розвиток української літературної топоністики й мав би стати для неї стратегічним. На жаль, політична ситуація в СРСР не сприяла подоланню окремішності вітчизняної науки, і працею «Назовництво в поетичному творі» філологи в Україні змогли скористатися лише через кілька десятиліть після її виходу. Навіть у численних дисертаціях із літературної ономастики, що з'явилися на межі тисячоліть, подибуємо спорадичне звернення до здобутків зарубіжної дослідниці (див., наприклад, (Лукаш, 1997, с. 61)). В окремих працях виразно помітний вплив І. Герус-Тарнавецької (наприклад, (Пустовіт, 1993; Пустовіт, 2009, с. 58)), хоча в бібліографії про це згадки немає.

Додамо, що, окреслюючи історію української літературної ономастики, учені здебільшого залишали поза увагою її розвій у діаспорі (Мельник, 1999, с. 8-16; Можарова, 2019, с. 11-20; Корнієнко, 2014; Горбач, 2017).

Сплеск інтересу до проблем літературної топономастики в середині 1960-х рр. не спричинив активних мовознавчих пошуків у цій царині в наступні два десятиліття. Науковці зосередилися на розв'язанні завдань власне топономастики (класифікації та кодифікації географічних назв, вивченні їхньої етимології, варіантності, дериваційних, морфологічних, структурних особливостей тощо (див. (Українська ономастика, 2013)). Існують лише нечисленні статті, у яких проаналізовано фольклорну й літературну топонімію: «Топоніми в романі О. Гончара "Таврія"» (Миронюк, 1974), «Ономастика в мові творів І. Франка» (Франко, 1975), «Слово *Київ* у народних піснях» (Франко, 1982). Видається найвартіснішою розвідка, присвячена власним назвам у ХТ Івана Франка. Її авторка З. Франко слушно акцентує на тому, що «сама природа топонімів визначає міру й характер їх вживання як у різножанровій художній літературі, так і в публіцистиці, і в багатогалузевому науковому письменстві, зокрема в ділянці суспільствознавства. Ця міра викликається потребою визначення місця перебування самого автора, тоді як характер їх застосування корегується стильовими функціями, що, крім комунікативної, мають ще досить широку амплітуду суто експресивних коливань» (Франко, 1975, с. 56). Дослідниця опрацювала авторитетні праці українських, російських, польських ономастів, зібрала значний топонімний матеріал (748 одиниць), проаналізувала його діалектні особливості, синонімічні ресурси, зупинилася на деяких оказіональних назвах, ономастичній тропеїзації тощо.

До набутків тогочасної ономастики можемо віднести й удачу спробу В. Чабаненка залучити широкий художній матеріал (поезію М. Рильського, В. Сосюри, М. Нагнибіди, О. Новицького, Д. Луценка, М. Яременка, С. Литвина, І. Драча, В. Лучука, С. Йовенко, С. Крижанівського, Т. Масенка) для вивчення білоруських географічних назв (*Білорусь / Білорусія, Брест, Мінськ, Хатинь, Березина, Нароч, Свислоч, Світязь*), у яких «соціально-історичні обставини зумовили появу нового експресивного значення» (Чабаненко, 1979, с. 21). Щоправда, це дослідження здійснене в рамках спостережень над білорусизмами в українській мові.

Отже, аналіз наукової літератури свідчить, що розвиток української літературної топономастики був спорадичним аж до кінця 1980-х рр., коли почався якісно новий етап, ознаменований захистом перших дисертацій, предметом яких став онімний простір творів М. Коцюбинського (Немировська, 1987) та О. Гончара (Немировська, 1989). У його межах очікувано було проаналізовано й географічні назви. Удокладнене вивчення цього етапу є завданням подальших лінгвістичних пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Вашенко В. С. Мова Тараса Шевченка. Харків : Ун-т ім. М. Горького, 1963. 252 с.
- Галас К. Й. Топоніми в „Гайдамаках” Т. Г. Шевченка. *Тези доповідей та повідомлень наук. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка*. Ужгород, 1964. С. 94–96.
- Герус-Тарнавецька І. Назовництво в поетичному творі. Мюнхен ; Вінніпег, 1966. 148 с.
- Горбач О. С. Ономастикон українських сатирично-гумористичних текстів кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2017. 243 с.
- Карпенко Ю. О. Топоніміка художнього тексту (На матеріалі повісті О. Ю. Кобилянської «В неділю рано зілля копала»). *Тези доповідей ХХ наукової сесії Чернівецького держ. ун-ту*. Секція філологічних наук. Чернівці, 1964. С. 73–77.
- Карпенко Ю. О. Функції топонімічних назв у творах О. Ю. Кобилянської (До питання про топонімічну стилістику). *Творчість Ольги Кобилянської : тези доп. респ. наук. конф., присвяченої сторіччю з дня народження письменниці*. Чернівці, 1963. С. 59–60.

- Корнієнко І. А. З історії розвитку літературної ономастики. *Слов'янський збірник*. 2014. Вип. 18. С. 60–68.
- Корнієнко І. А., Свистуха Д. І. Екскурс в історію літературної ономастики. *Інноваційні пріоритети у розвитку науки : матеріали XXVII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.*, 18 лют. 2019 р. Вінниця, 2019. Ч. 5. С. 88–93.
- Лукаш Г. П. Ономастикон прозових творів Володимира Винниченка : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький держ. ун-т. Донецьк, 1997. 178 с.
- Мельник М. Р. Ономастика творів Ліни Костенко : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 1999. 195 с.
- Миронюк Н. П. Топоніми в романі О. Гончара «Таврія». *Питання ономастики Південної України : доп. та повідомл. V Респ. міжвуз. ономаст. конф.* Київ : Наукова думка, 1974. С. 176–179.
- Можарова Т. М. Оними в поетичних текстах шістдесятників: склад, структура, значення : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2009. 387 с.
- Немировская А. Ф. Ономастическое пространство в художественном тексте (на материале романа О. Т. Гончара «Твоя заря») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02; 10.02.01. Киев, 1989. 16 с.
- Немировская Т. В. Собственное имя в творчестве М. М. Коцюбинского : дис. канд. філол. наук : 10.02.02 / Одес. пед. ин-т им. К. Д. Ушинского. Одесса, 1987. 266 с.
- Огієнко І. Наша літературна мова. *Рідна мова / упоряд., авт. передм. і коментарів М. Тимошик*. Київ : Наша культура і наука, 2010. С. 139–424.
- Пустовіт Л. О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 / АН України. Ін-т української мови. Київ, 1993. 405 с.
- Пустовіт Л. О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект. Київ : Рідна мова, 2009. 242 с.
- Рак Л. К. З топоніміки українських народних дум та історичних пісень. *Питання топоніміки та ономастики : матеріали I Респ. наради з питань топоніміки та ономастики*. Київ, 1962. С. 168–175.
- Рудницький Я. З Шевченкового назовництва. *Наш Шевченко : збірник-альманах у сторіччя смерти поета 1861–1961*. Джерзі Ситі ; Нью Йорк : Свобода, 1960. С. 191–193.
- Рудницький Я. Б. Слово й назва «Україна». Вінніпег : Українська книгарня, 1951. 132 с.
- Українська ономастика : бібліографічний покажчик / уклад. С. О. Вербич, І. В. Єфименко та ін. ; відп. ред. С. О. Вербич. Київ, 2013. 364 с.
- Фененко М. В. Топоніміка України в творчості Тараса Шевченка. Київ : Рад. школа, 1965. 128 с.
- Франко З. Т. Ономастика в мові творів Івана Франка. *Мовознавство*. 1975. № 2. С. 55–66.
- Франко З. Т. Слово *Київ* у народних піснях. *Культура слова*. 1982. Вип. 22. С. 62–65.
- Чабаненко В. А. Експресивно-стилістичні функції білорусизмів в українській мові. *Культура слова*. 1979. Вип. 17. С. 15–26.

BRAIILKO YULIIA

THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LITERARY TOPONOMASTICS IN THE LATE 1940s - THE EARLY 1980s

The article covers the development of Ukrainian literary toponomastics in the late 1940s – the early 1980s; it is connected with I. Ohiienko, P. Fedenko, I. Herus-Tarnavetska, Yu. Karpenko, K. Halas, N. Myroniuk, V. Chabanenko, Z. Franko et al. It is stated that this stage is characterized by an increased interest in the works by T. Shevchenko, although artistic texts of other Ukrainian writers were also analyzed by linguists (I. Kotliarevskiyi, S. Rudanskyi, I. Frank, O. Kobylanska, M. Rylskiyi, I. Drach, O. Honchar, etc.), as well as folklore samples.

In various aspects of linguistic works, special attention is paid to the following issues of toponyms in works by T. Shevchenko: a) accentuation, phonetic and grammatical dubility of the toponym Ukraine and some others (P. Fedenko, Ya. Rudnytskyi, I. Ohiienko, K. Halas) b) quantitative parameters of toponyms: (V. Vashchenko and others); c) stylistic functions of toponyms (K. Halas, I. Herus-Tarnavetska).

The most important achievement of the Ukrainian literary toponomastics of the analyzed period is the monograph by I. Herus-Tarnavetska “Toponyms in Poetry” – the result of a doctoral dissertation defended in 1966 at Ukrainian Free University (Munich, Germany). Unfortunately, the political situation in the USSR did not help overcome the isolation of Ukrainian science, and philologists in Ukraine were able to use this work only a few decades after its release. Even in numerous literary onomastics theses that were defended at the turn of the millennium, we find sporadic appeal to the achievements of the foreign researcher.

The analysis of the scientific literature showed that the development of Ukrainian literary toponomastics was sporadic until the end of the 1980s, when a qualitatively new stage began, marked by the defense of the first dissertations, the subject of which was the onym dimension of the works by M. Kotsiubynskyi (T. Nemyrovska "Proper names in the works by M. M. Kotsiubynskyi" (1987) and O. Nemyrovska "Onomastic dimension in the artistic text (on the material of O. Honchar's novel "Your Dawn" by O. Honchar) (1989). Within that, geographical names have been analyzed. A detailed study of this stage is the purpose of further linguistic research.

Key words: Ukrainian literary toponomastics; Ukrainian literary onomastics; toponym; geographical name; onym; proper name.

REFERENCES

- Chabanenko, V. A. (1979). Ekspresyvno-stylistychni funktsii bilorusyzmiv v ukrainskii movi [Expressive-stylistic Functions of Belarusian Words in Ukrainian Language]. *Kultura slova [Culture of a Word]*, 17, 15-26 [in Ukrainian].
- Fenenko, M. V. (1965). *Toponimika Ukrainy v tvorchosti Tarasa Shevchenka [Toponymics of Ukraine in the Works by Taras Shevchenko]*. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
- Franko, Z. T. (1975). Onomastyka v movi tvoriv Ivana Franka [Language Onomastics of the Works by Ivan Franko]. *Movoznavstvo [Language Studies]*, 2, 55-66. [in Ukrainian].
- Franko, Z. T. (1982). Slovo Kyiv u narodnykh pisniakh [A Word Kyiv in Folk Songs]. *Kultura slova [Culture of a Word]*, 22, 62-65 [in Ukrainian].
- Gerus-Tarnavetska, I. (1966). *Nazovnytstvo v poetychnomu tvori [Proper names in Poetry]*. Miunkhen; Vinnipeg [in Ukrainian].
- Halas, K. Y. (1964). Toponimy v «Haidamakakh» T. H. Shevchenka [Toponyms in "Haydamaky" by T. H. Shevchenko]. *Tezy dopovidei ta povidomlen nauk. konf., prysviachenoj 150-richchju z dnia narodzhennia T. H. Shevchenka [Abstracts of reports and communications of sciences. conf., dedicated to the 150th anniversary of the birth of T.G. Shevchenko]*. (pp. 94-96) Uzhhorod [in Ukrainian].
- Horbach, O. S. (2017). *Onomastykon ukrainskykh satyrychno-humorystychnykh tekstiv kintsia XX – pochatku XXI stolittia [Onomasticon of the Ukrainian Satirical-humorous Texts of the Late XX - the Beginning of the XXI Century]*. (PhD diss.). Kam'ianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, Kam'ianets-Podilskyi [in Ukrainian].
- Karpenko, Yu. O. (1963). Funktsii toponimichnykh nazv u tvorakh O. Yu. Kobylianskoi (Do pytannia pro toponimichnu stylistyku) [Function of Toponyms in the Works by O. Yu. Kobylianska (To the Question of Toponymic Stylistics)]. *Tvorchist Olhy Kobylianskoi : tezy dop. resp. nauk. konf., prysviachenoj storichchju z dnia narodzhennia pysmennytsi [Creativity of Olga Kobylianska: abstracts of the scientific conference dedicated to the centenary of the writer]* (pp. 73-77). Chernivtsi [in Ukrainian].
- Karpenko, Yu. O. (1964). Toponimika khudozhnogo tekstu (Na materialy povisti O. Yu. Kobylianskoi «V nediliu rano zillia kopala») [Toponymy of a Literary Text (on the Material of the Novel by O. Kobylianska "On Sunday Morning Potion I Dug")]. *Tezy dopovidei XX naukovoї sesii Chernivetskoho derzh. un-tu. Sektsiia filolohichnykh nauk [Abstracts of the XX Scientific Session of the Chernivtsi State un-ty. Section of Philological Sciences]* (pp. 59-60). Chernivtsi [in Ukrainian].
- Korniienko, I. A. (2014). Z istorii rozvytku literaturnoi onomastyky [From the History of the Development of Literary Onomastics]. *Slov'ianskyi zbirnyk [Slavik paper collection]*, 18, 60-68 [in Ukrainian].
- Korniienko, I. A., & Svystukha, D. I. (2019). Ekskurs v istoriiu literaturnoi onomastyky [Excursion into the History of Literary Onomastics]. *Innovatsiini prioritetetyu rozvytku nauky : materialy XXVII Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. [Innovative Priorities in the Development of Science: Materials of the XXVIII International. Research Practice Internet conf.]*, 5, 88-93. Vinnytsia [in Ukrainian].
- Lukash, H. P. (1997). *Onomastykon prozovykh tvoriv Volodymyra Vynnychenka [Onomasticon of Prose Works by Volodymyr Vynnychenko]*. (PhD diss.). Donetsk derzh. un-t. Donetsk [in Ukrainian].
- Melnyk, M. R. (1999). *Onomastyka tvoriv Liny Kostenko [Onomastics of the Works by Lina Kostenko]*. (PhD diss.). Pivdennoukrainskyi derzh. pedahohichnyi un-t im. K. D. Ushynskoho, Odesa [in Ukrainian].
- Mozharova, T. M. (2009). *Onimy v poetychnykh tekstakh shistdesiatnykiv: sklad, struktura, znachennia [Onyms in the Poetic Texts of the Sixties: Composition, Structure, Meaning]*. (PhD diss.). Kharkivskyi nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv [in Ukrainian].
- Myroniuk, N. P. (1974). Toponimy v romani O. Honchara «Tavriia» [Toponyms in O. Honchar's novel "Tavriia"]. *Pytannia onomastyky Pivdennoi Ukrainy : dop. ta povidoml. V Resp. mizhvuz. onomast. konf. [Onomastics issues in Southern Ukraine: reports of the V Republican interuniversity. onomastic Conerence]*. (pp. 176-179) Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

- Nemyrovskaia, A. F. (1989). *Onomasticheskoe prostranstvo v khudozhestvennom tekste (na materyale romana O. T. Honchara «Tvoia zaria»)* [Onomastic Dimension in the Literary Text (Based on the Material of O. T. Honchar's novel "Your Dawn")]. (Extended abstract of PhD diss.). Kiev [in Russian].
- Nemyrovskaia, T. V. (1987). *Sobstvennoe ymia v tvorchestve M. M. Kotsiubynskoho* [Proper Name in the Works By M. M. Kotsubinskii]. (PhD diss.). Odes. ped. yn-t ym. K. D. Ushynskoho. Odessa [in Russian].
- Ohienko, I. (2010) *Nasha literaturna mova* [Our Literary Language]. *Ridna mova* [Mother Tongue] (pp. 139-424). Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
- Pustovit, L. O. (1993). *Slovyk ukrainskoi poezii druhoi polovyny XX stolittia: semantyko-funktsionalnyi aspekt* [Vocabulary of Ukrainian Poetry of the Second Half of the Twentieth Century: Semantic-Functional Aspect]. (PhD diss.). AN Ukrainy. In-t ukrainskoi movy. Kyiv [in Ukrainian].
- Pustovit, L. O. (2009). *Slovyk ukrainskoi poezii druhoi polovyny XX stolittia: semantyko-funktsionalnyi aspekt* [Vocabulary of Ukrainian Poetry of the Second Half of the Twentieth Century: Semantic-Functional Aspect]. Kyiv: Ridna mova [in Ukrainian].
- Rak, L. K. (1962). Z toponimiky ukrainskykh narodnykh dum ta istorychnykh pisen [From the Toponymics of Ukrainian Folk Dooms and Historical Songs]. *Pytannia toponimiky ta onomastyky : materialy I Resp. narady z pytan toponimiky ta onomastyky* [Toponymics and Onomastics Issues: Proceedings of the 1st Republican Meeting on Toponymy and Onomastics] (pp. 168-175). Kyiv [in Ukrainian].
- Rudnytskyi, Ya. (1960). Z Shevchenkovoho nazovnytstva [Proper Names from Shevtchenko's Works]. *Nash Shevchenko : zbirnyk-almanakh u storichchia smerty poeta 1861–1961* [Our Shevchenko: collection-anthology in the century of the poet's death 1861–1961] (pp. 191-193). Dzherzi Syti; Niu York: Svoboda [in Ukrainian].
- Rudnytskyi, Ya. B. (1951). *Slovo y nazva «Ukraina»* [A Word and a Name "Ukraine"]. Vinnipeh: Ukrainska kny-harnia [in Ukrainian].
- Vashchenko, V. S. (1963). *Mova Tarasa Shevchenka* [The Language of Taras Shevchenko]. Kharkiv: Un-t im. M. Horkoho [in Ukrainian].
- Verbych, S. O. (2013). *Ukrainska onomastyka : bibliografichnyi pokazhchyk* [Ukrainian Onomastics: A Bibliographic Index]. Kyiv [in Ukrainian].

Отримано 06.06.2019 р.